

Bij de foto: Dominee Rolf Hendrik Bremmer (1917-1995) was een trouwe predikant en een drukbezet man met een erg leuke vrouw. [lees verder op pag. 3]

nr. 51, december 2019

IN DIT NUMMER:

Archief R.H. Bremmer

Hier vonden wij broeders

Afscheidsinterview Merijn Wijma

...adc **etera**

*...adcetera is een gezamenlijke uitgave
van deputaten ADC (GKv) en de
Archiefcommissie (NGK)*

colofon

...adecetera is een
gezamenlijke uitgave
van deputaten
ADC (GKv) en de
Archiefcommissie
(NGK)
Broederweg 16,
8261 GT Kampen.
Telefoon 038-4471730
E-mail info@
adckampen.nl
Website www.
adckampen.nl
Druk: drukkerij
De Bunschoter,
Bunschoten-
Spakenburg
Ontwerp:
Peter Dees, Zwolle

Ten geleide

2019 is een goed jaar geweest voor het ADC. Er kwamen nieuwe archieven binnen, er waren vrijwilligers die archieven ordenden, en vervolgens ook onderzoekers die in de archieven werkzaam waren. Bij de laatsten denk ik met name aan een onderzoek naar de geschiedenis van het Nederlands Dagblad en het onderzoek voor de biografie van prof. Jaap Kamphuis. Hoogtepunten in het afgelopen jaar waren de ordening van het archief van dr. Rolf H. Bremmer, de contacten met Hongarije en de verschijning van Het huis van de Vrijmaking, over de 75-jarige vrije-maakte wereld, mede op basis van de fotocollectie van het ADC. Zorgen waren er ook. Het blijkt moeilijk te zijn om de kerken te overtuigen van de noodzaak van digitaal archiefbeheer. Het ADC heeft een e-depot ontwikkeld, waarin plaatselijke kerken hun documenten – stukken van de kerkenraad en van elke andere geleding in een plaatselijke kerk - veilig en langdurig kunnen bewaren. De wenselijkheid van deze oplossing voor de bewaring en het beheer van digitale documenten wordt wel erkend, maar de besluitvorming tot participatie in plaatselijke kerken verloopt traag. En complicatie is dat voor dit archiefbeheer moet worden betaald. Het bewaren van het papieren archief

kostte uiteraard ook geld, maar met de aanschaf van een paar brandvrije kasten was de zaak meestal geregeld. Nu gaat het om jaarlijks terugkerende bedragen, die we wel voor onze telefoon en internetverbinding uitgeven, maar digitaal archiefbeheer behoort nog niet tot deze vanzelfsprekendheid. Daar ziet het ADC graag verandering in komen. Voor de toekomst zijn er mooie zaken om naar uit te kijken. Op 6 en 7 februari is er in Kampen een internationale conferentie over de Hongaarse kindertreinen. De komst van tienduizenden Hongaarse kinderen na de Eerste Wereldoorlog leidde tot culturele, charitatieve, kerkelijke en theologische contacten; zie voor meer informatie onze website. En voor het ADC is het samengaan van de Nederlands-gereformeerde en gereformeerd-vrijgemaakte kerken een mooi moment, waar het centrum klaar voor is. De archieven van beide kerkgenootschappen en hun omgeving liggen in de kluis, de bestuurders komen uit beide kerken. Aanvullingen en onderzoekers zijn ook in het nieuwe jaar welkom! ¶

Dominee Rolf Hendrik Bremmer was een trouwe predikant en een drukbezet man met een erg leuke vrouw. Tenminste, dat is het idee dat ik als ADC-archivaris van hem kreeg toen ik met zijn archief bezig ging: een slordige 150 dozen met brieven, manuscripten, aantekeningen, preken, rouwkaarten, reisverslagen, interviews, enzovoort. Nadat ik al zijn stukken door mijn handen heb laten gaan, heb ik eerst een archiefschema opgesteld, en daarna de brieven op chronologische volgorde gelegd, de manuscripten gesorteerd op jaar en titel, de krantenknipsels eruit gehaald en de foto's bij elkaar gelegd.

Uiteindelijk vormt zich zo een beeld van de man zelf.

Toon mij uw archief en ik zeg u wie u bent: archief R.H. Bremmer ontsloten

Rolf Bremmer werd geboren in 1917 in De Bilt en doorliep met succes het gymnasium en de Theologische Hogeschool te Kampen, waarna hij predikant werd in Helpman, Zwolle en Enschede, waarvan hij vergaderstukken heeft bewaard, maar ook tekeningen die jonge gemeenteleden voor hem hebben gemaakt en alle rouw- en trouwkaarten die hij als predikant ontving. Hoewel hij soms bijna, maar uiteindelijk nooit hoogleraar is geworden, heeft dat hem niet weerhouden academisch actief te blijven. Hij schreef graag over kerk- en vaderlandse geschiedenis in de zestiende en de negentiende en twintigste eeuw,

maar ook stukken over actuele kerkelijke en theologische kwesties. In de correspondentie valt dit ook op: eens in de zo veel tijd ontving hij een stapeltje brieven in de tijdsspanne van drie dagen. Dan had hij een stukje geschreven in het *Gereformeerd Gezinsblad* of *Petah-Ja*, en waren er lezers jubelend of zwaar verontrust. Rolf hield er namelijk nogal eigen ideeën op na: samensprekingen met de synodalen, vrouwenstemrecht, de doop en kinderen aan het avondmaal waren volgens hem onderwerpen om in ieder geval over na te denken, in tijden dat sommige andere mensen binnen de vrijgemaakte kerken daar

misschien nog niet aan toe waren. Om nog maar te zwijgen over de ideeën van zijn feministische vrouw. Maar het leukste vind ik toch de persoonlijke stukken. De liefdesbrieven die hij en Lucie aan elkaar schreven voordat ze getrouwd waren, een bedankbriefje uit 1958 van de koningin voor zijn mooie artikel over Willem III in *De Reformatie*, zijn ponskaartjes van het zwembad waar hij altijd naartoe ging. Ook ontroerend is het verslag dat een meisje uit de gemeente van Enschede had gemaakt van het jeugdkamp, compleet met illustraties. Uit Bremmers archief blijkt ook dat hij verweven was de Nederlandse samenleving, iets wat niet uit alle domineesarchieven even duidelijk blijkt. Een voorbeeld is het formulier uit december 1973 dat Bremmer heeft ingevuld om met zijn Simca vrijstelling te krijgen van de autovrije zondag omdat hij moest preken in Hardenberg en Hengelo. Zo vond ik ook een briefje in het Duits aan de ouders van Bremmer uit de oorlog, waarin stond dat hun zoon zich niet had gemeld bij een kamp (wat voor kamp wordt niet benoemd) en dat werd verwacht dat zijn ouders hem zouden disciplineren. Daarbij zat ook het antwoordbriefje waarin ze schreven, dat Bremmer inmiddels meerderjarig was en ze dus geen autoriteit over hem hadden, en trouwens, dat hij nu ook dominee was en dus zich helemaal niet had hoeven melden. Daarmee lijkt de zaak afgedaan, want er zat niet nog een briefje bij. Het doorwerken van zo'n archief kan dus een hele klus zijn, maar zo leer je nog wel eens iemand kennen. ¶

Hongerige historicus

In december is het twee jaar geleden dat dagblad *Trouw* aan Delpher werd toegevoegd. Delpher is een online databank waarin een onwaarschijnlijk groot aantal kranten doorzoekbaar is. Je bent dus, vanaf je laptop op de bank, in de trein of in de kroeg, in een paar klikken bij een historische krant naar keuze. Bijvoorbeeld *Trouw* van 1 april 1971. Ik, Christoph van den Belt, vind dat waanzinnig. Zeker omdat *Trouw* voor mijn historisch onderzoek, een proefschrift over de geschiedenis van het *Nederlands Dagblad* (ND) en het *Reformatorisch Dagblad* (RD), van onschatbare waarde is. Je kunt de geschiedenis van deze twee kranten niet begrijpen zonder *Trouw* in ogen-schouw te nemen.

Toch gaat er niets boven bladeren door de papieren editie, of het nu *Trouw*, het RD of het ND is. Die laatste lees ik op het ADC. En dat heeft mij nog veel meer te bieden. Zo vind je er gebonden jaargangen van *De Reformatie* en *Opbouw*. Als historicus haal ik mijn hart op aan dit oude papier. Natuurlijk zijn ze inhoudelijk relevant voor mijn historisch onderzoek. De vrijgemaakte bladen die bij het ADC bewaard worden, waren onderdeel van een veelkleurig palet waarvan vrijgemaakten zich konden bedienen. Of het nu een stevige polemiek was over een kerkelijk aangelegenheid of een nieuwsbericht afkomstig van de andere kant van de wereld; vrijgemaakten laafden zich aan het woord. Daarnaast vind ik het heerlijk om vrij-

blijvend in zulke historische bladen te neuzen. Het formaat, de typografie, de opmaak en de inhoud van deze periodieken; het is meteen duidelijk dat je oog in oog staat met een andere tijd. Ik geloof niet dat een oud nummer een neerslag is van 'de' historische werkelijkheid. Immers, de redactie van het betreffende blad maakte een selectie van het nieuws en koos de woorden om dit nieuws te beschrijven. Het biedt dus een bepaald perspectief op de werkelijkheid. Maar juist die wereld van de redacteur, die zich altijd verhoudt tot de journalistieke conventies van de tijd waarin die werkt, intrigeren mij mateloos. Hoe kan het dat wij ellenlange kolommen volstrekt onleesbaar vinden, terwijl men ze destijds verslond alsof het warme broodjes waren?

Ik richt mij vooral op de twintigste eeuw. Dit is immers de eeuw van het ND en RD. Daarnaast is er zoveel meer; ik heb altijd iets te lezen. Maar hoe zit dat met de historicus van de 21ste eeuw? Zijn er dan nog papieren bladen? Of moet de historicus van de toekomst het doen met websites of andersoortige digitale portalen? Ik ben benieuwd of er tegen die tijd een digitaal archief bestaat waarin je, net als ik in de papieren leggers in het ADC, gedachteloos kunt grasduinen en zo stuit op gekke of interessante dingen: deden ze dat toen zo? Zulke ervaringen zijn de voedingsbron voor de hongerige historicus. ¶

Hier vonden wij broeders

'Waarom rijd je zo hard, John?' Nigeria, 1996. Als deputaat voor de betrekkingen met buitenlandse kerken (BBK) ben ik, Tjeerd de Boer, onderweg van Kano naar Mkar. Onze chauffeur is 'John International', die in dienst van de kerk wel vaker buitenlandse gasten rijdt. Het verkeer is chaotisch. En John rijdt alsof de duivel hem op de hielen zit. Waarom zo hard, vraag ik hem. *Coffee at six*, antwoordt hij. Dat lijkt me wel wat, een lekkere bak koffie na de lange reis. We vragen onze driver naar de politieke situatie in Nigeria. Het is onrustig, vertelt John. Daarom is er een avondklok. Na 6 uur mag niemand zonder *permit* op straat zijn. En ineens begint het te dagen. Bedoelde hij dat? *Curfew at six*. Het archief van BBK is overgebracht naar het ADC. Aan mij de schone taak om er enige orde in te brengen en het toegankelijk te maken. Notulen van de algemene vergadering en van de landensecties. Brieven over en weer. Rapporten van J.M. Batteau en N.H. Gootjes die de kerk in Korea hielpen. Idem van J.A. Boersema en J. Klammer op Soemba. Saai werk is het soms. Stuk bekijken, nietjes verwijderen, in de goede map stoppen. Maar af en toe komt er weer een prachtig reisverslag voorbij. Met deputaten BBK vlieg ik mee de wereld over. Afrika, 'mijn' donkere continent, India, Sri Lanka, Japan - elk land op een eigen manier intrigerend. Amerika, met al die denominaties. Van Zweden tot en met Nieuw-Zeeland

spreekt iedereen het woord op z'n eigen manier uit. Soms begrijp je elkaar verkeerd. *Curfew of coffee?* Maar overall heeft Christus zijn gemeente. *Daar vonden wij broeders*, zeggen we dan met Paulus (Handelingen 28:14). In Mkar ontmoeten we het kerkbestuur van de NKST. Een grote kerk, 100.000 leden. Een volwassen kerk, met een geordend kerkelijk leven. Een gereformeerde kerk, die weet wat er in de wereld speelt. En in Nederland. Wij worden kritisch bevraagd. Hoe denken jullie over het Schriftgezag, over vrouwen in het ambt, over homoseksualiteit? Dat is de omgekeerde wereld. Wij van de vrijgemaakte kerken gingen op zoek naar andere ware kerken. En dat was best lastig. Kerken in andere landen doen het soms heel anders dan wij. En dan krijg je archiefstukken als dit: *Rapport inzake de vraag welke 'strategie' te voeren is inzake de contacten met buitenlandse kerken, naar aanleiding van het besluit van de Koreaanse zusterkerken om correspondentie aan te gaan met die Gereformeerde Kerk Suid Afrika*. Stel, je bent bevriend met je Koreaanse burens maar je kunt niet opschieten met dat stel Afrikaners aan de overkant. Maar op een dag zie je de Koreanen de straat oversteken voor een Zuid-Afrikaanse *braai* ... O, dat is een probleem! Tijdens mijn werk in het BBK-archief zie ik een ontwikkeling. Een groei van een arrogante houding die irritatie en verzet oproept - zijn jullie soms de enige kerk van Christus in de wereld? - naar een open houding die leidt tot verwondering - de Heer is groot en zijn kerk wereldwijd! Een reis van: Zijn jullie wel broeders? - naar: Hier vonden wij broeders! Het mooiste zijn de reisverslagen. ¶

Afscheid- interview Merijn Wijma

Zoals velen al zullen hebben opgemaakt uit de vacature voor ADC-archivaris die onlangs is geplaatst, vertrekt Merijn aan het eind van 2019 van het ADC. Zij wordt opgevolgd door Mirjam Hofman. Om afscheid van Merijn te nemen, is hier een klein interview met haar.

Wat is het belang van het ADC?

Op het ADC ligt heel veel informatie over de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt (GKv), maar niet alleen het kerkverband. Ook gerelateerde organisaties, zoals de Gereformeerde Reisvereniging, het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV), het Gereformeerd Maatschappelijk Verbond (GMV), etc. hebben hier hun archief liggen. Daarnaast hebben we archieven van personen die een rol hebben gespeeld in de vrijgemaakte geschiedenis. Het ADC kan dus veel betekenen in het beschrijven van grote, maar ook kleine geschiedenissen van de GKv. Daarnaast is ook het belang van het ADC dat er veel expertise is op het gebied van kerkelijke archieven, en we dus ook plaatselijke archiefbeheerders kunnen ondersteunen met het werk dat zij doen.

Welke onderzoekers (en hun onderwerpen) heb je meegemaakt?

Er zijn natuurlijk veel mensen langs geweest om wat dingetjes uit te zoeken, en met vragen naar bijvoorbeeld doopregisters van plaatselijke kerken, maar er zijn drie grote projecten

geweest die me zijn bijgebleven. De eerste was het onderzoek van Leon van den Broeke naar Detmer Deddens, dat uiteindelijk heeft geresulteerd in het boek *De Collectioneur. De Kerkrechtelijke Nalatenschap van D. Deddens*. Dat archief is aanwezig op het ADC, maar was nog niet toegankelijk. Ik heb dus het archief geïnventariseerd met de hulp van Leon, wat een goede ervaring was, en Leons proces gevolgd met het maken van het boek. Het tweede project is dat van Christoph van den Belt, die het hele archief van het *Nederlands Dagblad* (ND) doorploegt voor zijn proefschrift over het ND en het *Reformatorsch Dagblad*. Dat levert veel interessante verhalen op voor onder de lunch en ik ben heel benieuwd naar het proefschrift. Daarnaast hebben we natuurlijk nog onze vaste onderzoeker Ab van Langevelde, die ons op het ADC regelmatig update over de belevenissen van prof. Jaap Kamphuis.

Wat vond je het leukste om te doen?

Het leukste aan het ADC is de variatie in activiteiten. Zo ben ik redactiesecretaris van het *Documentatieblad voor de Nederlandse Kerkgeschiedenis*, mag ik cursussen volgen en geven, zit ik dicht bij veel informatie, kan ik mensen helpen om orde te scheppen in hun zoektochten, heb ik contact met onderzoekers die heel bijzondere dingen doen, kan ik symposia organiseren, websites bouwen, meewerken aan het maken van boeken en kan ik heen en weer reizen door het land om andere archieven te zien.

Wat hoop je voor het ADC (e-depot)?

Ik hoop dat het ADC veel naamsbe-

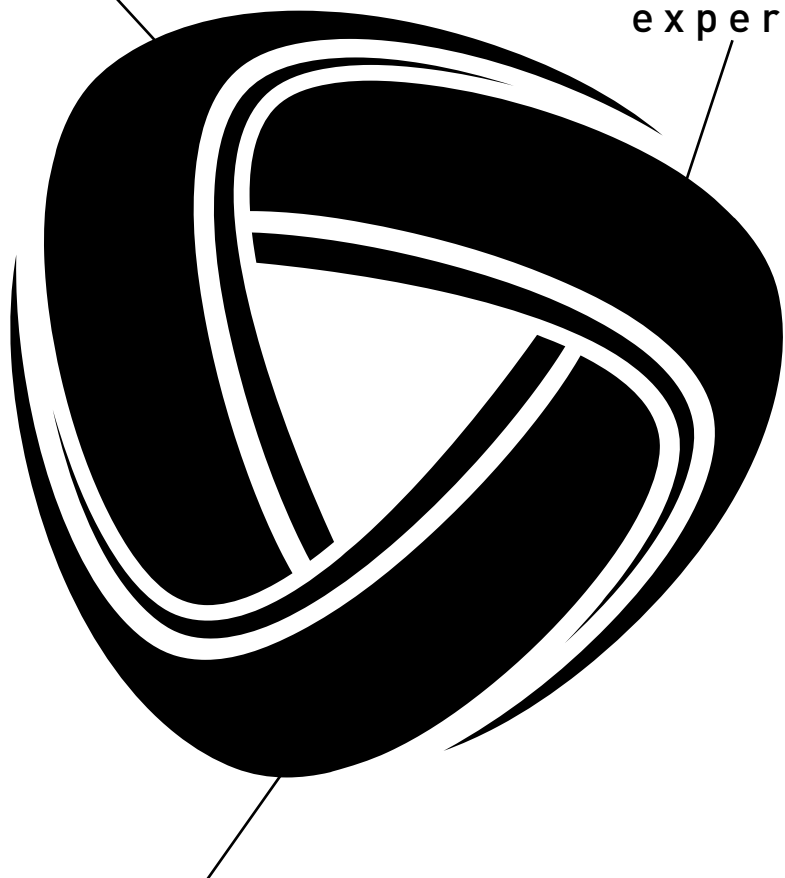
kendheid mag krijgen onder plaatselijke kerken, zodat we hen kunnen helpen met hun (digitale) archiefbeheer. Het zou daarnaast ook prachtig zijn als grote onderzoeksprojecten zoals hierboven beschreven gedaan blijven worden en dat dat mooie resultaten oplevert. ¶

Nieuwe aanwinsten

- Archief CNT-reeks van prof. van Bruggen
- Archief Gereformeerde Reisvereniging 'De Oase'
- Boeken uit het bezit van K. Schilder, met aantekeningen ¶

Uw doel
Uw wens

Onze
expertise

Het resultaat
hoogwaardige communicatie

DE BUNSCHOTER
SAMEN COMMUNICEREN